

Розділ 5

Соціально-гуманітарний контекст трансформаційних фінансово-економічних процесів

УДК 336.226.44:504.06:338

Чала О.А.

*аспірант, Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна*

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОДАТОК ЯК ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Розглянуто сучасні аспекти справляння екологічного податку в контексті особливостей розвитку національної економіки. Узагальнено переваги та недоліки у сучасному механізмі справляння екологічного податку. Виявлені чинники впливу та узагальнено значення екологічного податку для держави, суспільства, довкілля та суб'єктів господарювання. Запропоновано розвинути сутність поняття екологічного податку з урахуванням його всеохоплюючого характеру.

Ключові слова: екологічний податок, фінансовий інструмент, національна економіка, сталий розвиток, соціально-економічні процеси, екологізація, держава, суспільство, довкілля, суб'єкти господарювання.

Формул: 0; рис.: 2, табл.:0, бібл.: 9

Chala O.A.

*PhD student of Classical private University
city Zaporizhyya, Ukraine*

ECONOMIC TAX AS FINANCIAL INSTRUMENT OF ECOLOGIZATION SUPPORT OF NATIONAL ECONOMY

Annotation. Modern aspects of collecting environmental tax in the context of the peculiarities of the national economy. Overview strengths and weaknesses in the current mechanism for collecting environmental tax. The identified factors in the generalized sense environmental tax to the state, society, environment and economic entities. Proposed to develop the essence of the concept of environmental tax based on its comprehensive nature.

Keywords: environmental tax, financial instrument, national economy, sustainable development, social and economic processes, the greening of the state, society, and environment. entities.

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 0, bibl.: 9

JEL Classification: E 62, H 22, P 44.

Чала О.А.

*аспірант Классического частного университета
г. Запорожье, Украина*

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ НАЛОГ КАК ФИНАНСОВЫЙ ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. Рассмотрены современные аспекты формирования экологического налога в контексте особенностей развития национальной экономики. Обобщено преимущества и недостатки в современном механизме формирования экологического налога. Обнаружены

факторы влияния и обобщено значения экологического налога для государства, общества, окружающей среды и субъектов ведения хозяйства. Предложено развить сущность понятия экологического налога с учетом его всеобъемлющего характера.

Ключевые слова: экологический налог, финансовый инструмент, национальная экономика, устойчивое развитие, социально-экономические процессы, экологизация, государство, общество, окружающая среда, субъекты ведения хозяйства.

Формул: 0; рис.: 2, табл.:0, библ.: 9

Постановка проблеми. Нагальність розгляду питань та вирішення завдань екологізації національної економіки безумовна. На даний момент саме світового значення набули складні соціально-економічні аспекти життєдіяльності людства, які розглядаються крізь призму наростаючої динаміки деструктивного процесу в екосистемі планети, яка майже не відновлюється та знаходиться на межі катастрофи.

Загострення потреби в екологізації (тобто проникнення аспектів екології у певне середовище) саме економічних процесів обумовлено зміною концепції розвитку з антропоцентризма на екоцентризм, тобто зміною наукового бачення відповідальності за власні вчинки людини на вивчення тих наслідків суспільно-економічної складової життєдіяльності людини, які вона залишає у спадок майбутнім поколінням. Саме зміна пріоритетів у концепції сталого розвитку держави та її регіонів стає підґрунтям зміни кута подальших наукових досліджень аспектів екологізації економіки України та особливостей його фінансового забезпечення.

На даному етапі сучасності основними чинниками, що перешкоджають забезпеченню стійкості процесу екологізації економіки країни вважаємо наступні:

- складність переорієнтації еколого-податкової свідомості та культури населення;
- фінансове обґрунтування переозброєння вітчизняного виробництва та споживання в контексті екологічних засад.

Якщо свідомість та культуру можливо відкоригувати освітніми, виховними, психологічними та інструментами державного регулювання, то в період застійної суспільно-політичної та фінансово-економічної кризи дуже складно віднайти фінансовий потенціал щодо екологізації економічно-виробничих процесів.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування екологічного податку як оновленого фінансового інструменту забезпечення екологізації національної економіки в умовах сталості кризових явищ в державі.

Аналіз публікацій. З прийняттям Податкового кодексу України (далі за текстом – ПК України) набуває вагомості такий фінансовий інструмент забезпечення відновлення навколишнього природного середовища як екологічний податок. Теоретичні та практичні аспекти розвитку фінансових інструментів відновлення екосистеми розкриті в дослідженнях таких вчених як Антоненко С.В., Бережна І.В., Веклич О.О., Камбур О.Л., Костицький В.В., Кушнірчук Ю.М., Лутковська С.Ю., Маслюковська О.П., Мищенко В.С., Мельник Л.Г., Мороз В.П., Олійник О.І., Покатаєва О.В., Ревенко Е.В., Серебрянський Д.М., Синякевич І.М., Тищенко А.Н., Хвесик Ю.М. та інші. Проте, діючий механізм фінансового забезпечення процесів екологізації економіки держави потребує приведення його у відповідність до поточних складних умов розвитку соціально-економічної процесів.

Згідно пп. 14.1.57, п. 14.1, ст. 14 ПК України екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року [1]. Отже, в Україні

розглядаються такі складові екологічного податку: плата за викиди та скиди забруднюючих речовин, плата за розміщення відходів, плата ввезення та реалізацію палива, плата за вироблення електроенергії, та інша специфічна плата, що в основному відноситься до радіоактивних відходів.

За досвідом європейських країн розрізняють такі напрями екологічних податків, як енергетичні, неенергетичні транспортні, за забруднення навколишнього природного середовища, за використання природних ресурсів [2]. При цьому в Україні, питання оподаткування транспортних засобів, нафти, нафтопродуктів, природного газу та аміаку, надр, землі, електро- та теплоенергію, води, лісових ресурсів, які не включені до структури екологічного податку, проте стосуються природоохоронної сфери, виокремлені у відповідні розділи ПК України. Тобто, як зазначає Сарана С.В.: «Указані платежі, незважаючи на свою екологічну спільність, не об'єднані у податковому законодавстві жодними спільними засадами, що значно ускладнює створення єдиної системи екологічного оподаткування і сприяє розпорошенню даних податкових норм» [3].

Таким чином, впроваджуючи екологічний податок, доцільно було б зробити всеохоплюючим та не розмивати його складові по окремим статтям ПК України та нормативним актам. Такий підхід більш відповідав би сутності дійсному значенню поняття екологічного податку та спростив би його фактичне адміністрування в Україні.

Бобровський А.Л. щодо сутності поняття екологічного податку висловлюється наступним чином: «еколого-економічний інструмент, який приписує кожному забруднювачу довілля відповідною шкідливою речовиною абсолютно граничну межу викидів, скидів забруднювальних речовин» [4]. Європейське екологічне агентство (European Environmental Agency), в свою чергу, також сутність екологічних податків трактує як «всі податки, база стягування яких справляє специфічну негативну дію на навколишнє середовище» [5]. За даними Міжнародного енергетичного агентства, екологічні платежі розглядають як будь-які обов'язкові односторонні платежі органам державного управління, база стягнення яких стосується екології [6]. Козьменко С. М. і Волковець Т. В. під екологічними податками розуміють ті, базою оподаткування яких є діяльність, процес або результати провадження якої негативно впливають на стан навколишнього природного середовища [7].

У підсумку вищезазначеного доцільно відзначити, що принципова сутність екологічних платежів полягає в формуванні системи цільового фінансування відновлення та збереження екосистеми на засадах регулюючої та стимулюючої функціях державних зборів та податків, комплексна дія яких дає змогу попередити заподіяння шкоди довкіллю, а не долати наслідки екологічних катастроф. Тобто, екологічні платежі мають обов'язковий, компенсаційний, запобігаючий, поворотний та адресний характер (тобто стосуються тільки «забрудників»). Цільове призначення екологічних платежів частково компенсувало складність реалізації їх поворотної дії, оскільки державним пріоритетом є формування дохідної частини бюджету та підконтрольність фондового фінансування.

Трансформація збору за забруднення навколишнього природного середовища у екологічний податок призвела до ряду позитивних зрушень у системі фінансування природоохоронної сфери. Спрощено розрахунки екологічного податку за рахунок уніфікації підвищувальних коефіцієнтів та врахування їх у базових ставках. Поетапне зростання податкових ставок та впровадження оподаткування викидів вуглекислого газу більше відповідає саме світовим стандартам. Розширено базу оподаткування екологічного податку за рахунок оподаткування викидів пересувних джерел забруднення, що здійснюється через податкових агентів. Також, на суму сплаченого екологічного податку суб'єктам господарювання повертаються кошти на фінансування

цільових проектів переозброєння та модернізації виробництва. Їм дозволено враховувати обсяги коштів екологічного податку у витратах, тим самим зменшуючи оподаткований прибуток, але підвищуючи ціни на продукцію.

Проте, незважаючи на короткострокове існування екологічного податку в Україні дослідники та практики вже відзначаються ряд його недоліків. Так, Кузнєцова С.В. зазначає, що на відміну від попереднього природоохоронного та податкового законодавства, сучасному екологічному податку властиві наступні характеристики [8]:

1) не регламентується цільовим використанням повного обсягу отриманих платежів (що підкреслює превалююче фіскальне призначення екологічних платежів);

2) ним не лімітуються обсяги використання природних ресурсів і скидів забруднюючих речовин (відміна лімітів при забрудненні має двоїстих характер. З одного боку, будь-який обсяг забруднення повинен бути оподаткований, а з іншого, шкода докільню, спричинена різниці обсягами викидів забруднюючих речовин, теж буде відповідна. Тому, на наш погляд, якщо було відмінено лімітування обсягів викидів шкідливих речовин, то доречно було б застосовувати прогресивну шкалу податкових ставок. Саме такий підхід буде стримувати «забруднювача» у нарощування обсягів викидів забруднюючих речовин);

3) тягар від його сплати відноситься на витрати (що переносить тягар від сплати на споживача, а не на виробника-забруднювача);

4) лише частково відображає попередній аналог - збір за забруднення навколишнього природного середовища (для набуття інноваційних ознак екологічному податку не вистачає розширення податкової бази за рахунок непрямого оподаткування шкідливої продукції та послуг, щоб відкоригувало би споживчу поведінку у бік екобезпечної продукції та послуг);

5) набрав ознак та функцій звичайного податку із пріоритетом на зміцнення фіскального значення (цільове призначення має лише частина обсягів екологічних платежів).

Автор підкреслює можливість завдання невіправної шкоди екосистемі через руйнацію системи цільового фінансування в екологічній сфері, що, на її погляд, призведе до подальшого загострення проблем фінансування процесів екологізації соціально-економічних процесів в Україні.

Отже, зміщення акценту новітнього екологічного податку зі складової «Екологія» на «Податок» призводить до негативних структурних зрушень у системі відносин «державний бюджет – екосистема» в бік переорієнтації його призначення на фіскальний шлях зміцнення дохідної частини бюджету. Навіть такі деструктивні зміщення можна частково компенсувати за рахунок повернення цільового призначення всього обсягу екологічних платежів шляхом впровадження відповідних правових норм.

Узагальнення досліджень Зубрицьким А.І. щодо можливого впливу екологічного оподаткування на економіку держави показало, що стимулюючий, фіскальний та ринковий впливи екоподатку розкриті у гіпотезі Портера, теорії «Подвійних дивідендів» та концепції «Зелений парадокс» [9].

Отже, автор зазначає, що теорія «Подвійних дивідендів» демонструє переваги та недоліки екооподаткування з точки зору наближення граничних приватних витрат до граничних суспільних, що позитивно впливає на зростання добробуту та зміщення акцентів податкового тягаря з доходів на докільля при одночасному підвищенню цін продукції за рахунок екоподатку [9].

Стимулюючий характер екологічного оподаткування розкривається у гіпотезі Портера, за якою припускається, що екоподаток може стати стимулом до активізації інноваційного розвитку. Зростання ціни за рахунок екоподатку вимагатиме від

виробника пошуку оновлення та здешевлення виробництва продукції, тим самим спонукаючи його до інноваційного пошуку [9].

Зубрицький А.І. зазначає, що за концепцією «Зеленого парадокса» екоподаток, ставка якого для забруднювача буде зростати, активізує процеси прискорення використання ресурсів для мінімізації податкового навантаження у майбутньому, що спричиняє у поточному періоді зростання обсягів викидів, тому штучно створюються умови погіршення показників рівня забруднення довкілля [9].

На наш погляд, кожна з гіпотез має право на існування, оскільки динамічність суспільно-економічних процесів в контексті сталості деструктивного розвитку екосистеми регіонів та держави загалом вимагає постійного оновлення та вдосконалення існуючих інструментів збалансування та узгодження структури соціально-еколого-економічної системи України.

З одного боку, негативні очікування від впровадження екологічного оподаткування можуть стати підґрунтям для формування та узагальнення еколого-податкових ризиків, а з іншого, розвиток фіскальних інструментів екологічного збереження може дати значний стимулюючий та фіскальний ефекти, що виправдає ймовірні супутні ризики за умов його свідомого справляння та цільового використання в повному обсязі. Проте, відповідну функцію екоподатку доречно буде активізувати таким чином, щоб зберегти баланс розвитку соціальної та економічної складової, який буде підпорядковуватися екологічним потребам держави та й планети.

Узагальнюючи теоретичні аспекти екологічного податку пропонуємо розкрити його суть наступним чином. Екологічний податок – це фінансовий інструмент узгодження соціально-економічних процесів концепції екологічного збереження існування та розвитку людства, що має компенсаційний, запобігачий, адресний та поворотний характер. Його багатогранність та багатозначність охоплює всіх суб'єктів суспільно-економічних відносин в контексті природоохоронної сфери держави, див. рис. 1.

1. Держава. Екологічний податок в даному випадку розглядається як фінансовий інструмент реалізації екополітики держави із превалюючою фіскальною функцією. Проте, в контексті держави як регулятора соціально-економічних процесів, доцільно розширювати саме регулюючу функцію екоподатку, що дасть змогу встановити підпорядкованість потреб суспільства екологічним вимогам існування.

2. Суспільство. Для кожного з нас є принциповим питання щодо екологічно-безпечного існування та розвитку нашої сім'ї, що неможливо без усвідомлення та конкретних практичних дій в напрямку екологізації не тільки економіки, а і суспільно-економічних норм нашого буття шляхом розвитку еколого-податкової свідомості. Зростання податкової свідомості може простимулювати те, що екологічний податок стане дієвим фіскальним та регулюючим інструментом за рахунок зростання обсягів екологічних платежів та можливості зняття суспільно-економічної напруги шляхом заміщення акцентів дохідного оподаткування на екологічне, тобто перенесення податкового навантаження з доходів на споживання природних ресурсів, шкідливе довкілля виробництво та діяльність. Зростання екологічної свідомості простимулює тривога кожного за безпечне майбутнє наших наступних поколінь. Екологічна безпека, безумовно, є складовою та умовою зростання такого багатоаспектної категорії як якість життя.

3. Суб'єкти господарювання. В даному контексті екологічний податок є податком із складним процесом адміністрування та стимулюючим характером переозброєння шкідливого довкілля виробництва та видів діяльності шляхом застосування відповідних податкових пільг. Включення екоподатку до витрат підприємства породжує зростання цін на шкідливу продукцію, що спонукає менеджмент підприємства до активізації інноваційної діяльності (як у середі

виробництва, так і у маркетинговій). Також, екологізація виробництва підтримується державними програмами та цільовим фінансуванням, що породжує додатковий потік екологічних інвестицій у діяльність суб'єктів господарювання. Загальна екологізація процесів підприємницької діяльності позитивно впливає на зростання конкурентоспроможності продукції та підприємства загалом. Тобто, враховуючи зарубіжний досвід, екологічний податок в контексті відновлення сталості соціально-економічного розвитку, може стати як фіскальним інструментом, так регулюючим та стимулюючим інструментом для всіх суб'єктів екологізації соціально-економічних процесів.

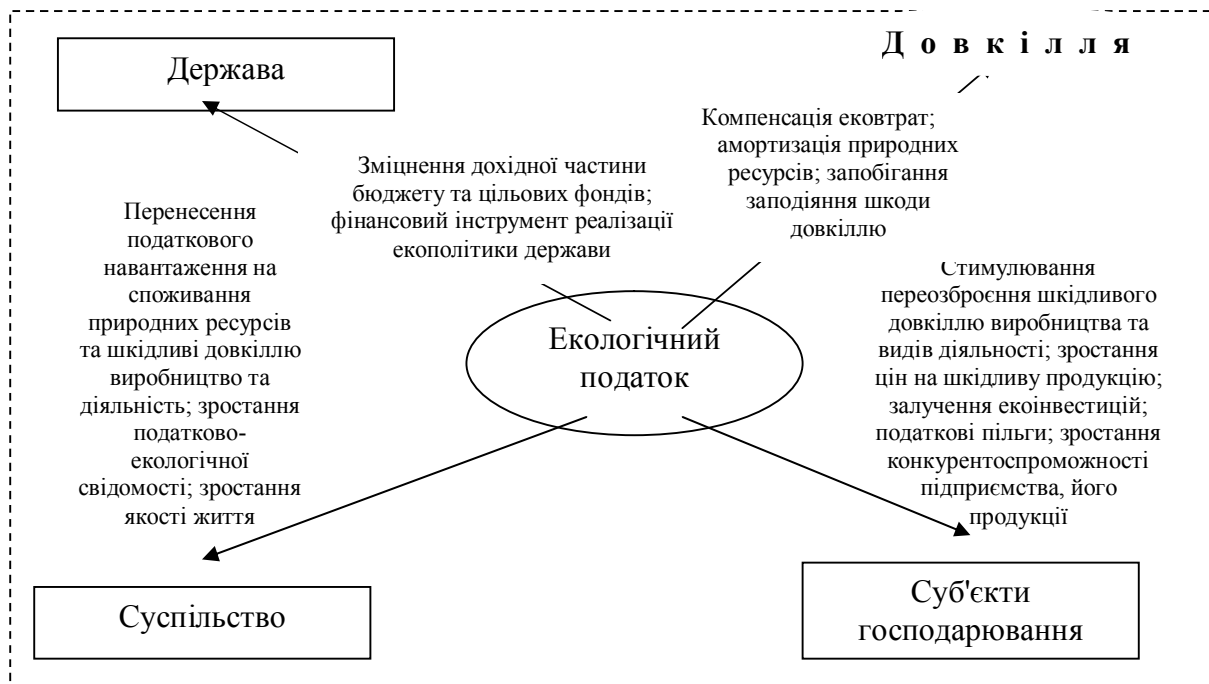

Рис. 1. Значення екологічного податку для суб'єктів суспільно-економічних відносин в контексті природоохоронної сфери

4. Довкілля. Складно переоцінити вагомість проблеми забруднення довкілля держави, зокрема її промислових регіонів. Досліджуючи динаміку показників обсягів викидів забруднюючих речовин в повітря Запорізької області, варто розглядати їх відносно показників валового регіонального продукту (що є основним чинником забруднення довкілля), кількості населення та площі території. Такий розріз демонструє в Запорізькій області поступове скорочення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря до 2009 року та стрімке зростання показника у 2010-2011 роках (темп росту склав у 2011р. – 116%), що пояснюється антикризовим відновленням діяльності суб'єктів господарювання регіону. Проте, темп росту вже у 2011 році суттєво скоротився до 104% порівняно з аналогічним періодом, а вже у 2012 році показник становив 92%. Також, вражаючими є показники обсягів викидів у розрахунку на 1 км. кв. та на 1 особу. При поступовому скороченні чисельності населення (за досліджуваний період чисельність наявного населення Запорізької області скоротилося на 5%) обсяги викидів останніми роками зростали. Щільність викидів на 1 км. кв. у 2012 році значно скоротилася відносно 2005 року, проте залишається на рівні 11,6 т на 1 км. кв., що є безпосередньою загрозою здоров'ю населення. Динаміка показника обсягів викидів на одиницю ВРП має стійку тенденцію до зниження та на 2012 рік

становить 5,7 т/млн.грн., що становить всього 30% від аналогічного показника у 2005 році.

Тобто, показники забруднення атмосферного повітря безпосередньо залежать від активності суб'єктів господарювання, що негативно впливає на щільно населені території промислових регіонів і позитивно впливає на надходження від екологічного податку. Так, у 2010 році показник надходжень від екологічного податку у Запорізькій області склав 50842,5 тис. грн., у 2011р. – 79620,3 тис. грн. та у 2012р. – 80477,9 тис. грн. такі відзначимо, що темпи росту показників надходжень від екологічного податку значно випереджають показники темпів росту обсягів викидів забруднюючих речовин, проте, в конксті масштабу фінансової нестачі для забезпечення переозброєння виробництва, фіскально незначущі.

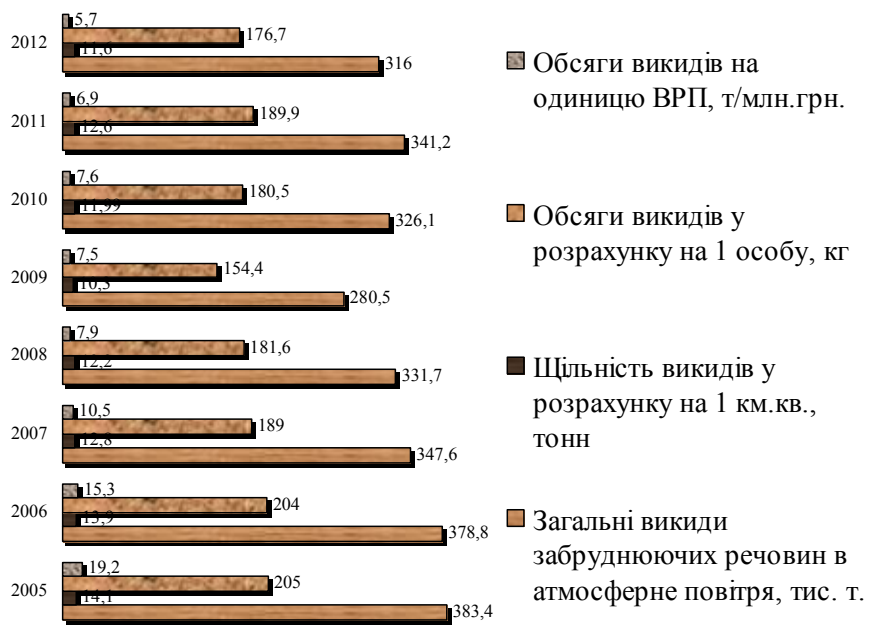

Рис. 2. Динаміка показників викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря Запорізької області

Активізація та зростання вагомості механізму екологічного оподаткування може забезпечити стійкі тенденції до екологізації соціально-економічних процесів, що розширить спектр можливостей запобіганню заподіяння шкоди довкіллю. Амортизаційний принцип формування природоохоронних фондів діятиме ефективніше за умов жорсткого цільового фінансування та розширення його джерел. Розвиток інноваційних природоохоронних технологій (безвідходне виробництво, переробка, очищення, утилізація тощо) дає можливість створити умови формування системи компенсації екологічних втрат, при цьому складним питанням залишається те, що відновлюються природні ресурси лише частково і процес цей досить тривалий.

Висновки. В результаті проведеного дослідження підтверджено, що за умов компетентного та відповідного використання усіх багатоаспектних функцій екологічного податку можливе досягнення певної міри екологізації економіки держави на основі узгодження соціально-економічних процесів з поточними та перспективними екологічними потребами, що дасть змогу збалансувати структурну відповідність соціально-еколого-економічного розвитку держави концепції сталості зростання.

Література

1. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Tobsen, S. Environmental taxes in the EU, 1980-1999 [Text] / S. Tobsen, A. Steurer // *Statistics in focus*. – 2002. – 10 p.
3. Сарана, С. В. Правовий режим екологічного оподаткування [Текст] / С. В. Сарана // *НДІ фінансового права*. – К. : Алерта, 2013. – С. 90–93.
4. Бобровський, А. Л. Екологічний менеджмент [Текст] / А. Л. Бобровський. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. – 586 с.
5. European Environment Agency [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://www.eea.europa.eu>.
6. Paul, Ekins. Theory and Practice of Environmental Taxation [Electronic resource] Режим доступу: <http://www.greentaxreport.co.uk/read-chapters-online/11-theory-andpractice-of-environmental-taxation?showall=1>.
7. Козьменко, С. М. Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах [Текст] / С. М. Козьменко, Т. В. Волковець // *Вісник Сумського державного університету*. – 2012. – № 1. – С. 11–18.
8. Кузнцова, С. В. Проблеми розвитку законодавства щодо сплати екологічних та природо-ресурсних податків і зборів [Текст] / С. В. Кузнцова : [збірник наукових праць за результатами науково-практичних заходів «Екологічне оподаткування»] ; *НДІ фінансового права*. – К. : Алерта, 2013. – С. 61–66.
9. Зубрицький, А. І. Окремі аргументи стосовно доцільності реформування системи екологічних податків [Текст] / А. І. Зубрицький : [збірник наукових праць за результатами науково-практичних заходів «Екологічне оподаткування»] ; *НДІ фінансового права*. – К. : Алерта, 2013. – С. 35–38.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2014

© Чала О.А.

References

1. *Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI*. Available at <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Tobsen, S. & Steurer, A. (2002). Environmental taxes in the EU, 1980-1999. *Statistics in focus*, 10.
3. Sarana, S. V. (2013). *Pravoviy rezhim ekolohichnoho opodatkuvannya*. NDI finansovoho prava. Alerta, 90-93.
4. Bobrovskiy, A. L. (2009). *Ekolohichniy menedzhment*. Sumy, VTD, Universytetska knyha, 586.
5. *European Environment Agency*. Available at <http://www.eea.europa.eu/>
6. Ekins, Paul. *Theory and Practice of Environmental Taxation*. Available at <http://www.greentaxreport.co.uk/read-chapters-online/11-theory-andpractice-of-environmental-taxation?showall=1>
7. Kozmenko, S. M. & Volkovets, T. V. (2012). Osoblyvosti ekolohichnoho opodatkuvannya v zarubiznykh krainah. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu*, 1, 11–18.
8. Kuznetsova, S. V. (2013). *Problemy rozvytku zakonodavstva shchodo splaty ekolohichnyh ta pryrodo resursnyh podatkiv i zboriv*. *Ekolohichne opodatkuvannya*. NDI finansovoho prava, 61-66.
9. Zubrytskyi, A. I. (2013). *Okremi arhumenty stosovno dotsilnosti reformuvannya systemy ekolohichnyh podatkiv*. *Ekolohichne opodatkuvannya*. NDI finansovoho prava, 35-38.

Received 25.09.2014

© Chala O.A.